ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2025 / № 2.3

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 2.3

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.07.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:
Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Dilrabo Ergasheva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.07.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Дильрабо Эргашева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.07.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)
Dilrabo Ergashova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ANDANIYAZOVA DILRABO RUZIQULOVNA
Muvaqqat onomastik birliklarning baholash vazifasi.....7

ESHBOYEV QAHRAMON BAKIR O‘G‘LI
O‘zbek tili sinonimik lug‘atlarida semantik darajalanishning metodologik tamoyillari.....11

BOZOROV HAMID XO‘SHMURODOVICH
Olamning lisoniy va folklor manzarasida ertak janrining o‘rni.....14

BAYMURODOVA LAYLO KAXROMANOVNA
Badiiy diskursda xushmuomalalik strategiyalarining ifodalanishi 20

KHAYITOVA FERUZA ABDIKHALIKOVNA
A linguocultural study of toponyms in english and uzbek languages 24

PRIMOV SHAMSIDDIN MUHIDDIN O‘G‘LI
Siyosiy jarayonlarning yoritilishida hajviy publitsistikaning o‘rni va ahamiyati 27

JO‘RAYEVA NIGORA BAXTIYOR QIZI
Dastlabki ruscha-o‘zbekcha lug‘atlar tarjimasida so‘zlikni izohlash usullari (Ashurali Zohiriy va Abdulla Qodiriy lug‘atlari misolida).....31

PO‘LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic analysis: language and brain 35

TAMIQAYEVA DILAFRUZ
Alisher Navoiyning «Saddi Iskandariy» dostonida qo‘llangan ba’zi bir somatik iborlar tahliliga doir 39

AHADOVA GULCHEHRA
Toyloq shevasiga xos ma’nodoshlik qatorlari xususida 41

МУНДАРИЖА

ADABIYOTSHUNOSLIK

KODIROVA SAODAT ABDIRAXIMOVNA
Maqollarni adabiyotshunoslik aspektida tadqiq
etishda nazariy yondashuvlar 46

АБДУЛЛАЕВ МАХМУД АХМАТОВИЧ
Таджикские литературоведы 50-60-х годов
XX века о научно-литературных работах садриддина айни
в контексте узбекско-таджикских литературных связей 49

SUVONQULOVA LAYLO MAHMUD QIZI
Adabiyotshunoslikda motiv obraz
tushunchasiga oid nazariy qarashlar 52

RAXIMJONOVA SAFARMO AKBARALI QIZI
Jadid adabiyotida vatan, din va til konsepsiyasi 55

TA’LIM

ПАРДАЕВА ДИЛФУЗА РАИМОВНА,
РАХМАНОВА МАХЛИЁ ИЛХОМОВНА
Авторские сказки как средство развития речевой активности 59

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 6-7
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

JADID ADABIYOTIDA VATAN, DIN VA TIL KONSEPSIYASI

Raximjonova Safarmo Akbarali qizi,
mustaqil tadqiqotchi

XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkiston, Kavkaz, Qrim hamda Tatariston hududlarida yashagan ziyolilar hayotida ijtimoiy-siyosiy va ma'rifiy harakatlar alohida ahamiyat kasb etdi. Bu harakat ishtirokchilari xalqni ilmga chorlash, ularning ongini yoritish, ma'rifat nurlarini tarqatish yo'lida fidokorona xizmat qildilar. Jadidlar o'z ideologiyalarini ulashishda adabiyot, teatr, maorif kabi sohalardan foydalandilar, g'oyalarini targ'ib qildilar. Ular tomonidan ilgari surilgan har bir mafkuraviy g'oya xalqning ma'rifatli bo'lishida muhim poydevor sifatida xizmat qildi, desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu tadqiqotdan o'rin olgan jadid adabiyoti vakillari, xususan, Behbudiy va Fitrat ijodida aks etgan uch fundamental konsepsiya, ya'ni Vatan, din va til konsepsiyalari ilmiy nuqtayi nazardan tahlil qilindi, ularning mazmun-mohiyatidan o'rin egallagan mafkuraviy evolyutsiyaning badiiy xususiyatlari tadqiqot davomida ochiqlandi. Tadqiqot obyekti sifatida tanlangan uch konsepsiyaga xos jadidona yondashuv va ular o'rtasidagi aloqadorlik millat hayotida qanday ahamiyat kasb etganligi bevosita tadqiq etildi.

Jadidchilik harakati va ularda aks etgan tematik ko'lam borasida qator tadqiqotlar olib borilgan bo'lib, ushbu tadqiqotlar bir-biridan mavzuga qay jihatdan yondashuvning mavjudligiga ko'ra farq qiladi. Xususan, N. Egamqulovaning «XX asr boshlarida adabiy jarayon muammolari (1906-1917-yillar o'zbek vaqtli matbuoti misolida» nomli tadqiqotida jadidchilik harakati vakillari tomonidan olib borilgan harakatlardagi tematik konsepsiya asar poetikasiga mutanosib ravishda izohlangan. Muallifning ta'kidlashicha, o'sha davrda aks etgan nazmiy asarlarda ilgari surilgan mavzular xilma-xillikka ega bo'lgan, «Ma'rifiy mavzudagi she'rlar o'z ichiga jadidlarning barcha bosh g'oyalarini singdirib ketgan. Bu kabi she'rlarda Ovrupo bilan Sharqni solishtirish, musulmonlarning ilm va madaniyatdagi avvalgi mavqelarini eslatib o'tish o'rinlar ko'p uchraydi. …ijtimoiy-siyosiy mazmundagi she'rlar… nisbatan ehtiyotkorlik bilan va «pardalab» yozilgan…»[1].

Shuningdek, N. Avazovning «Behbudiy ijodida millat va milliyat masalalari talqini» nomli tadqiqotida ham Behbudiy va Fitrat asarlarida aks etgan milliyat motivlari tahlil qilingan. Tadqiqotchi bu borada quyidagi fikrlarni ilgari suradi: «Behbudiyning barcha asarlarida millat va milliyat ruhi ustuvor… Millat taqdiri, yurt qayg'usi, Vatan tuyg'usi va istiqlol orzusi Fitrar ijodining leytmotivini tashkil qiladi»[2]. Umuman olganda, ushbu sohaga oid har bir tadqiqot jadid adabiyot vakillari ijodida aks etgan tematik ko'lamning o'ziga xosligidan dalolat beradi.

Ushbu tadqiqotda asosiy metodologik yondashuv sifatida jadid adabiyoti vakillarining nasriy va nazmiy asarlarining tekstual-konseptual tahlili hamda tematik kontent tahlili tanlandi.

Jadid ijodkorlari asarlaridan o'rin olgan Vatan tushunchasi alohida tematik konsepsiya sanaladi. XX asr jadid adabiyotida «...o'zbek jadid matbuoti va ada biyotida «vatan» va «millat» tushunchalarining faollashuvi, ularning mazmun-mohiyatini aniq belgilab olishga intilish kuchaygani...»[3]ga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Vatan mavzusi, asosan, yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat yo'lida tarbiyalash maqsadida jadidizm vakillari tomonidan ko'tarilgan. Xususan, Behbudiy ijod namunalaridan, asosan, nasriy asarlarida Vatan tarannumi qalamga olingan. Behbudiy Vatan konsepsiyasi va ilm tushunchasini o'zaro bir-biriga aloqador deb hisoblaydi. Chunonchi, «Millatlar qanday taraqqiy etarlar» maqolasida ilgari surilgan quyidagi fikrlari mulohazalarimizning yaqqol tasdig'i o'laroq namoyon bo'ladi: «Taraqqiy qiluvchi millatlarning ulamosi zamondin boxabar bo'lib, o'z millatining «masolihayi zamoniyya»si uchun sa'y etar, millatni peshravig'a oqcha ila, hayrat ila iona

[1] Эгамқулова Н. XX аср бошларида адабий жараён муаммолари (1906-1917-йиллар ўзбек вақтли матбуоти мисолида. Филол.фан.док.дисс… – Тошкент, 2021. – Б. 102.
[2] Avazov N. Behbudiy ijodida millat va milliyat masalalari talqini: Filol.fan.dok.diss... avtoref... – Toshkent, 2024. – B. 15.
[3] Худайбердиев А. Абдурауф Фитрат ижодида "ватан" ва "миллат" бадиий концептлари. Literary Studies. – Б. 46-54.

qilmoqni millat boylarig‘a taklif etar, tashviq va tahris etar. Xulosa, har millatni ulamosi, ahli qalami millat uchun so‘ylar, yozar va havoiji milliya va zamoniyani o‘z millatiga mansubasini bildirarlar»[1]. Ko‘rinib turibdiki, yurt va millat taqdiridan qayg‘uga tushuvchi dastlabki qatlam, avvalo, ilm ahlidir. Ommatan, xalq ilm ahliga ergashib Vatan tuyg‘usi, uni asrash va sadoqat kabi tushunchalarning asl mohiyatini anglab yetadilar.

Shuningdek, Fitrat asarlarida ham Vatan talqini o‘ziga xos ko‘rinishga ega. Fitrat Buxoroda tug‘ilgan va umrining ma’lum davrlarida Turkiyada tahsil olgan. Ana shu muddat davomida yurt sog‘inchi shoirni qiynagani uning nazmiy asarlarida yaqqol namoyon bo‘lgan:

Sahar chog‘i Vatanimni sayr etaylik,
Oh-oh, vatanki jonu tanim sajdagohi.
Mening butun tinchligim va sharafim,
Ham Ka’bam, qiblam, ham chamanim[2].

Yurt sog‘inchi Fitrat qalbig‘a olov soldi, uni she’r bitishga undadi. Shoir yurtini go‘zal voqeliklarga muqoyasa etdi. Shoir uchun Vatan – bu jon-u tani sajdagohi, tinchlig-u sharafi, Ka’basi, qiblasi va chamani, umuman, shoirning har nesi uning Vatani edi. Ko‘rinib turibdiki, jadidizm vakillari tomonidan ilgari surilgan Vatan tematikasi yurt va millat kelajagidan xavotir, Vatan sog‘inchi kabi tuyg‘ular integratsiyasiga asoslangan holda «dunyoga kelgan».

Diniy mavzular-da jadidchilar nazaridan chetda qolmagan. Diniy mavzu tematikasi xususida N. Egamqulova quyidagi fikrlarni ilgari surgan: «Diniy mavzudagi she’rlarga misol sifatida Ramazon oyi, Qadr kechasi, mavludi sharif to‘g‘risidagi hamda biror kishining vafoti munosabati bilan yozilgan namunalarni keltirish mumkin»[3]. Behbudiy qarashlarida til va din konsepsiyasiga xos integratsiyani kuzatish mumkin, u o‘zining til xususidagi mulohazalarini diniy fikrlarga asoslangan holda ifodalaydi. Arabiy, forsiy so‘zlardan foydalanish dindoshlari bilan yaqin aloqada bo‘lish, bir-birlarini yaxshiroq tushunish uchun yo‘l ochishiga ishoralar beradi[4]. Behbudiyning «Holbuki, «qo‘noq» deganda bir turk fahmlaydur. «Mehmon» deganda turk fahmlagani ustida, yana bir forsiy musulmon qarindoshimiz-da anglaydir» kabi mulohazalaridan o‘rin olgan tilga sof yondashuv masalalari din masalalariga o‘zaro uyg‘unlik kasb etgan[5]. Shuningdek, Behbudiyning ilm va din masalalarida ham integratsiyaga yo‘l qo‘ygan va bu ijodkorning quyidagi fikrlarida yaqqol namoyon bo‘lgan: «To‘y va ta’ziyaga sarf qilinaturgan aqchalarimizni biz Turkistonlilar ilm va din yo‘liga sarf etsak, qariyb ovrupaliklardek taraqqiy etamiz va o‘zimiz-da, dinimiz-da obro‘y va rivoj topar. Yo‘q, hozirgi holimizda davom etsak, din va dunyoda zalolat va masnunatdan boshqa nasibamiz bo‘lmaydur». Yana bir misol: «Maktab va madrasalar ochmoqqa, jamiyat va shirkatlik tijoratxonalar ta’sis etmoqqa harakat etaylik. Rossiya va Ovrupa, Misr va Istambulga talaba yubormoq kerakdur. Oy Turkistonli musulmonlar, boshqa nasibamiz bo‘lmaydur»[6].

Muborak Islom dini himoyasida ham Behbudiy ancha ilgari bo‘lgan: «...*haq olinur, berilmaydur.* Har bir millat va mamlakat xalqi o‘zini huquqini diniya va siyosiyasini harakat va ittifoq ila boshqalardan oladi... Biz istaymizki, hech bir kishi bizning din va millatimizga zulm va tahdid qilmasin. Biz istaymizki, butun Rossiya musulmonlari *muxtoriyat (federatsiya)* usuli yuzasidan tirikchilik qilsunlar»[7].

Shuni ham alohida ta’kidlash lozimki, adabiy til me’yorlariga amal qilish borasida ham Behbudiy o‘z mulohazalarini bildirib o‘tgan: «Til masalasi» muharrirlaridan biri der: «Tillar zamon ila isloh bo‘lur, birdan isloh etilmaslar». Sodda til nima uchun kerak? Atrofindagi qavmu qarindoshi ilan so‘ylashmoq uchun. Adabiy va ilmiy til nimag‘a kerak? Mavjud ilmu fan va tarixni bilmoq va alardan foydalanmoq uchun. Endi bizg‘a lozimki, atrof, ya’ni tevaragimizni adabiylashtursak, munavvarlashtursak, ya’ni ilmu fan ila yorutsak. Ilmu fan bo‘lsa, bizni tilg‘a tobe’ bo‘lmay, balki bizni o‘zig‘a jabran tobe’ etar. Endi bu sodda tilni bizni har qishloq va mahallada bir-biridan farqi bordur. Ammo ilmiy va adabiy tilni har bir qishloq va ko‘ydagi onalarni tilinda bo‘lmoqligi va alardan boshlanmog‘i mumkin emasdur. Ore, anglis va fransuz onalari va va o‘qug‘on rus va usmonli onalarini(ng) tili matbuot va maktabdagi adabiy va ilmiy tilni ayni va xud o‘zidur»[8]. Sodda til (sheva) hamda adabiy va ilmiy tildan foydalanish o‘rinlariga aniq chegara qo‘ya olgan Behbudiy tilni adabiylashtirish masalalariga alohida urg‘u bergan.

[1] Беҳбудий. Миллатлар қандай тараққий этарлар? Танланган асарлар. – Тошкент: Маънавият, 2018. – Б. 389-390.
[2] Fitrat A. Tanlangan asarlar. 5 jildlik. 1-jild. [Selected works. 5 volumes. Volume 1]. – Tashkent: Ma’naviyat, 2000.
[3] Эгамқулова Н. XX аср бошларида адабий жараён муаммолари (1906-1917-йиллар ўзбек вақтли матбуоти мисолида. Филол.фан.док.дисс… – Тошкент, 2021. – Б. 102.
[4] Egamqulova N. Ko`rsatilgan manba. – B. 109.
[5] Маҳмудхўжа Беҳбудий. Тил масаласи // Ойина. 1915. №12.
[6] Беҳбудий М. Бизни кемиргувчи иллатлар / Ойина. – Самарқанд, 1915. – №13. – Б. 338-342.
[7] Беҳбудий М. Баёни ҳақиқат / Улуғ Туркистон. – Тошкент, 1917 йил, 12 июнь.
[8] Mahmudxo‘ja Behbudiy. Til masalasi (1915)

Ha, Behbudiy asarlaridagi din va til, til sofligini saqlash, din va ilm hamda din himoyasi yo‘lida peshqadamlik xususiyatlari ayni ijodkorga xos ifoda yo‘sini hisoblanadi.

Fitrat asarlarida din va til talqini badiiy xarakterga ega. Ijodkor asarlari poetik mavzusidan o‘rin olgan ushbu mavzularda Fitratning bu masalalardagi jonkuyarligi yaqqol sezilib turadi. Adabiy tilimiz juda g‘ariblashib qolgan, boshqa chet tillardan kirgan so‘zlar hisobiga ancha buzilish darajasiga borib yetgan[1] bir vaqtda Fitrat jonbozlik ko‘rsatib, turkiy tilning chetki tillar «bosqini»dan asrashda jonbozlik ko‘rsatgan. Fitrat o‘z asarlarida turkiy til himoyasini vatan himoyasi bilan chambarchas bog‘laydi. Til va vatan muhabbatining o‘zaro uyg‘unlik jihatlarini jadid nigohi ila ko‘radi, uni asrash, himoya qilishga millatdoshlarini-da undaydi: «Turk ulusini sevamiz, lekin tili qabodir, musiqasi totsizdir, tarixi qorong‘udir deganlarning ham bir-ikki tayoq yeb quvilmoqlari kerakdir»[2].

Fitrat til sofligini saqlash uchun Navoiy yo‘lini tutadi, uning «Muhokamat ul-lug‘atayn» asari ushbu yo‘lda harakat qilayotgan har bir inson uchun dasturulamal bo‘lib xizmat qilishini quyidagi satrlarda ko‘rsatib beradi: «Turkchada so‘z ko‘pligi bormi? (arabchilarimizcha aytganda kasrati kalimot mavjudmi?) Bu so‘z bukun emas, necha yuz yil burun oraga chiqmish deya Navoiyning Muhokamatul lug‘atayn» otli kitobindan o‘z javobini olmish. Navoyining kitobi turkchaning boyligini ochibg‘ina bildira olmasa ham, turkchada so‘z ko‘pligini (u) yaxshi biladir. Navoyi yolg‘iz «yig‘lamoq»ning turlarini ko‘rsataturg‘on turkcha so‘zlarning shunchasini yozadir: ingramoq, singramoq, inchkirmak, yig‘lamoq, yig‘lamsinmoq, o‘kirmak, siqtamoq»[3]. Fitrat ta’biri bilan aytganda, «turkcha» tilni boshqa tillar unsurlaridan tozalash, uning sofligini asrash – har bir yosh avlod zimmasiga yuklatilgan vazifalardan sanaladi.

Fitrat diniy mavzularni-da chetlab o‘tmagan, ayniqsa, ijodkorning «Muxtasar Islom tarixi» nomli nasriy asari Islom dini tarixini o‘rganishga qaratilgan risola hisoblanadi. Shuningdek, o‘zining amaliy xatti-harakatlari o‘laroq dinning ommatan tushunilishiga-da xizmat qilgan. Bu xususda, H. Boltaboyev shunday degan edi: «Yigirmanchi asrdagi ayrim hujjat va xotiranomalarning guvohlik berishiga ko‘ra, Abdurauf Fitrat Istambuldan qaytgach (1914), usuli jadida va madrasalar tashkil etib, uning o‘zi bu ilmgohlarda turkiy va forsiy adabiyotlar tarixi, islomshunoslik va sharq tillaridan saboq o‘qigan. «Muxtasar Islom tarixi» ana shu ilmgohlar talabalari uchun qo‘llanma tarzida yozilgan edi. Uslubning soddaligidan va nahviy (stilistik) qurilishi jihatidan bu qo‘llanma Fitrat ma’ruzalarining matni ekani ham ayondir»[4]. Demak, Fitratning til va din kabi qarashlaridan ma’lum bo‘ladiki, Fitrat til sofligining jonkuyari, Islom dini tarixi tadqiqotchisi sifatida jadid adabiyotida o‘chmas iz qoldirdir.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, jadidizm vakillarining Vatan, din va til konsepsiyalari borasidagi talqinlari ularning Markaziy Osiyo xalqlarining jamiyat islohotiga bo‘lgan amaliy sa’y-harakatlarining ajralmas qismidir. Jadidlar tomonidan ilgari surilgan ushbu uch g‘oya integrativ xarakterga ega, ya’ni ilm va Vatan, vatan va til, til va din kabi uyg‘unlik ijodkorlar asar poetikasiga xos xarakterologiya hisoblanadi.

Jadid adablari vatan, til va din g‘oyalari asosida jamiyatni jaholatdan qutqarish, ularning tafakkurini yuksaltirish, yosh avlod tarbiyasida qo‘llash kabi sohalarda foydalandilar. O‘ylaymizki, ularning bu g‘oyaviy merosi kelgusida ham o‘zining ahamiyatini aslo yo‘qotmaydi.

Rezyume. Ushbu maqolada XX asrda Markaziy Osiyoda faoliyat shakllangan jadidchilik harakati va ularning ijod namunlarida aks etgan Vatan, din va til konsepsiyalari xususida so‘z yuritiladi. Maqola Behbudiy va Fitratning nasriy va nazmiy asarlaridagi keltirilgan tushunchalarning komleks tadqiqiga asoslangan. Vatan, din va til kabi fundamental konsepsiyalarning milliy hayotidagi o‘rni, milliy uyg‘onish evolyutsiyasi hamda ijtimoiy taraqqiyot asoslaridagi roli adabiy nuqtayi nazardan tahlilga tortilgan. Ushbu konsepsiyalar jadid ijodkorlari asarlaridagi markaziy konsepsiyalar sanalib, ularning o‘rganilishi badiiy adabiyotning yanada keng tadqiq etilishiga xizmat qiladi.

Resume. This article discusses the Jadid movement that developed in Central Asia in the 20th century and the concepts of Homeland, religion, and language reflected in their creative works. The article is based

[1] Ozod Sharafiddinov. Fitrat va uning ikki maqolasi («Tilimiz», «Yopishmagan gajjaklar») & Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 1-jild | Xurshid Davron kutubxonasi

[2] Ozod Sharafiddinov. Fitrat va uning ikki maqolasi («Tilimiz», «Yopishmagan gajjaklar») & Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 1-jild | Xurshid Davron kutubxonasi

[3] Ozod Sharafiddinov. Fitrat va uning ikki maqolasi («Tilimiz», «Yopishmagan gajjaklar») & Abdurauf Fitrat. Tanlangan asarlar. 1-jild | Xurshid Davron kutubxonasi

[4] Fitrat. Muxtasar Islom tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2004. – B.2.

on a comprehensive study of the concepts presented in the prose and poetry of Behbudiy and Fitrat. The role of fundamental concepts such as Homeland, religion, and language in national life, the evolution of national revival, and the foundations of social development is analyzed from a literary point of view. These concepts are considered central concepts in the works of Jadid artists, and their study serves a broader study of fiction.

Резюме. В данной статье рассматривается движение джадидов, развивавшееся в Средней Азии в XX веке, и концепции Родины, религии и языка, отраженные в их творчестве. Статья основана на комплексном изучении концепций, представленных в прозе и поэзии Бехбуди и Фитрата. Роль таких фундаментальных концепций, как Родина, религия и язык, в национальной жизни, эволюции национального возрождения и основах общественного развития анализируется с литературоведческой точки зрения. Эти концепции считаются центральными в творчестве художников-джадидов, и их изучение служит более широкому изучению художественной литературы.

Ключевые слова: джадидская литература, Родина, религия, язык, концепция, осознание национальной идентичности, развитие, искусство.